

СОЦІОЛОГІЧНІ НАУКИ

Лукеря Т.М.

*студентка PhD програми за напрямом «Соціологія»,
Львівський національний університет імені Івана Франка*

АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ ІДЕОЛОГІЇ У СОЦІОЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Дослідження природи ідеології має як теоретичне, так і практичне значення. Це пов'язано з тим, що ідеологія постає важливим конструктом як у свідомості людей, так і у становленні таких важливих феноменів як демократія, свобода, права людини тощо. Ідеологія, як система певних ідей, покликана організувати суспільне життя у різних сферах, тому вона посідає вагомe місце у формуванні конкретних суспільних інститутів та явищ. Важливо зазначати, що ідеологія протягом останніх років перебуває у стані трансформації, змінює свої рамки, позначається злетами, кризами та падіннями. Якщо у період свого виникнення ідеологія практично не мала політичних конотацій і була наукою про ідеї, то сучасна ідеологія проникає у всі сфери суспільства, намагається знайти рівність між різними течіями (наприклад, баланс між соціалізмом та лібералізмом), внаслідок чого ідеології можуть трансформуватися, набувати гібридних форм, навіть деградувати; одним із трендів сучасності є виникнення неоідеологій або псевдоідеологій.

Наукова проблема полягає у тому, що серед різноманіття підходів бракує чіткої концептуальної схеми для аналізу ідеології у дискурсивному полі, що відображало б об'єкт-суб'єктні характеристики ідеології та її практично-функціональне значення. З іншого боку – міждисциплінарний характер розвиває це визначення, і є недостатньою її соціологічна концептуалізація.

У соціологічному дискурсі актуалізація цієї теми є не менш важливою. По-перше, ідеологічний вимір сучасного суспільства набуває нових форм, що вимагає глибинного аналізу ідеологічних систем. По-друге, цінність ідеології як ідеї в традиційному її розумінні нівелюється, виникають нові ідеології, втрачається баланс між розмежуванням різних видів ідеологій. Це також призводить до актуалізації цієї тематики серед науковців. По-третє, інструментарій дослідження цього феномену вимагає включення об'єкт-суб'єктного виміру, так як ідеологія має двосторонню форму – виступає як суб'єктом, що впливає на соціальну

реальність, так і об'єктом, що твориться соціальними агентами. Відповідно необхідним аспектом є розробка концептуальної моделі для застосування дискурс-аналітичного підходу у аналізі ідеології у рамках теорії Н. Феркло, яка об'єднувала б чинники суб'єктивного і об'єктивного характеру та визначала певні соціокультурні зміни.

Дослідження «дискурсу» відбувається залежно від предметного поля тієї чи іншої науки, адже це поняття має міждисциплінарний характер, зокрема його вивчають різні соціогуманітарні дисципліни: соціологія, політичні науки, семіотика, лінгвістика, філософія тощо. Власне, у дослідженні ідеологій ми визначаємо дискурс як методологію, яка має соціально-конструктивістську основу, так як у дослідженні ідеології необхідно враховувати як її об'єктивістську, так і суб'єктивістську лінії.

У широкому значенні дискурс-аналіз є аналізом мови та комунікативних дій, які певним чином проявляються у процесі комунікації. Відповідно важливу роль відіграє наслідок цієї взаємодії, тобто вплив дискурсу на певні явища, інститути тощо. Дискурс-аналіз пов'язаний із спробами вивчення того, як створюються соціально вироблені ідеї та об'єкти, які становлять соціальний світ та актуалізуються у певний часовий період [2].

У контексті соціологічної моделі дискурс-аналізу виділяють критичний дискурс-аналіз Н. Феркло, який є особливо цікавим для соціологів. Ця концепція побудована на основі аналізу як суб'єктивного, так і об'єктивного ракурсів дослідження. Адже суб'єкти створюють дискурси, які функціонують у соціальному просторі, натомість образи цих дискурсів присутні в інших дискурсивних полях. Тобто відбувається двосторонній зв'язок. На нашу думку, цей підхід є релевантним для дослідження ідеологічного дискурсу, оскільки, по-перше, будь-яка ідеологічна практика впливає на інші соціальні простори. По-друге, у дослідженні ідеології важливою є також точка зору суб'єкта, яка вказує на певні ідеологічні конструкції, що описують сприйняття соціальної реальності суб'єктом. По-третє, критичний дискурс-аналіз дає можливість продемонструвати як соціальні дискурси можуть нав'язуватися домінуючими дискурсами, які спроектовані джерелами влади (наприклад, програми політичних партій, телебачення, політичні реклами тощо).

Наша концептуальна модель ідеологічного дискурсу базується на теорії Н. Феркло. Саме завдяки теорії критичного дискурс-аналізу Н. Феркло з'являється термін «ідеологічний дискурс». За Н. Феркло, він включає значення, що слугує владі, певні конструкції значень, що сприяють створенню, відтворенню і перетворенню відношень влади [1, с. 120]. Також процес формування дискурсивних практик

відбувається як на макро-, так і мікрорівнях. Причому роль дискурсу – підтримувати соціальний порядок та здійснювати соціальні зміни [3].

Н. Феркло зазначав, що характеристиками дискурсу є наступні: дискурс пов'язаний із соціумом (адже він є формою соціальної практики, яка конструюється людьми), дискурс складається із мови та образів (адже твориться в результаті комунікативної дії). На думку Н. Феркло, до складу цієї комунікативної дії входять три взаємопов'язані виміри: 1) текст; 2) дискурсивна практика; 3) соціальна практика. Всі три виміри базуються на лінгвістичних особливостях тексту; процесах, що відносяться до створення і сприйняття тексту та соціальної практики, до якої належить комунікативна подія. Аналіз дискурсивної практики зосереджується на тому, як автори текстів використовують дискурси і жанри, що вже існують, для створення нового тексту. Тобто дискурсивна практика є посередником між текстами і соціальною практикою. Ця трьохвимірна модель Н. Феркло (поєднання тексту, дискурсивної практики, соціальної практики) трактує аналітичну особливість дискурс-аналізу і дотримання принципу взаємозв'язку із соціальним контекстом.

На основі напрацювань Н. Феркло та аналізу його підходу, ми сформулювали низку теоретичних положень, в яких доцільно розглядати ідеологію в сукупності об'єктивних та суб'єктивних чинників і в якості ідеологічного дискурсу: ідеологія конструюється як окремими агентами, так і соціальними групами; вона є результатом дискурсивних практик індивідів; ідеологія є практично-перетворюючим інструментом та впливає на соціально-політичну реальність; вона конструюється через мову та образи.

Таким чином, для аналізу ідеології у рамках соціологічної концептуалізації необхідним є як розробка методологічного інструментарію із врахуванням об'єкт-суб'єктних характеристик ідеології, так і аналіз її впливу на політичні, економічні, соціокультурні зміни. Адже ідеологія – це інструмент соціально-політичної реальності. Тому застосування критичного дискурс-аналізу є релевантним для аналізу ідеології з точки зору соціологічної експлікації.

Список використаних джерел:

1. Йоргенсен М., Филлипс Л. Дискурс-анализ. Теория и метод. Х. : «Гуманитарный центр», 2004. 334 с.
2. Филлипс Н., Харди С. Что такое дискурс-анализ? Современный дискурс-анализ, 2002. URL: <http://discourseanalysis.org/ada1/st4.shtml>
3. Fairclough N. Critical discourse analysis: The critical study of language. London : Longman, 1995. 265 p.